

Tragica – et led i folkeviseoverleveringen

Af Marita Akhøj Nielsen

Folkeviseudgaven *Tragica* fra 1657 hører til de bøger, der ved deres gådefuldhed ægger til undersøgelse. Betydningfuldt er allerede titelbladet, der snarest virker som forblad til en del af et værk: *Den I. Part TRAGICA Eller Gamle Danske Historiske Elskaffs Vjser/ som ere lagde om saadan Kierligheds Øffvelse/ som haffve taget en Tragiske eller Sørgelig Ende* – nogen anden part er aldrig udkommet. Om udgiveren oplyses intet, heller ikke på de følgende sider, for bogen indledes ikke, som det ellers var kutyne, med dedikation, fortale eller ærevers. Visesamlingens ufærdige præg og udgiverspørgsmålet er emnerne for Hans Brix' arbejde om *Tragica* (»Kæmpebogen. I«, *Analyser og Problemer* I, 1933, s. 166-178), mens forholdet til kilderne er genstand for behandlinger af H. Grüner Nielsen og Agnes Agerschou (henholdsvis i »Studier over vore ældste Visehaandskrifter. I. Om Paalideligheden af Visehaandskriftet »Karen Brahes Folio««, *Danske Studier* 1923, s. 153-170 (især s. 163-165) og i »Vedels Forhold til de af ham benyttede Tekster, saaledes som det fremtræder i Hundrevisebogen«, *Acta Philologica Scandinavica* 1941, s. 253-325 (særlig s. 322-324)). I anledning af Universitets-Jubilæets danske Samfunds nysudkomne udgave af værket, *Tragica (1657)*, ved Ebba Hjorth og Marita Akhøj Nielsen, 1994, skal tråden fra de ældre undersøgelser her tages op¹. For at lette overskueligheden angives *Tragicas* viser med det nummer, de har fået i udgaven (med romertal); efter punktum følger strofenummer, der adskilles fra verstallet ved komma. Ved første omtale af en vise oplyses dens placering i *Danmarks gamle Folkeviser* (DgF).

Til trods for sin ufuldstændighed giver titelbladet dog nogle oplysninger om udgavens art og indhold. Bogen indeholder tredivise viser, der altså benævnes *Gamle Danske Historiske ... Vjser*; herved forstås udgiveren øjensynlig folkeviser: alle sangene hører hjemme i DgF. Hver eneste ballade har som tema kærlighed med *en Tragiske eller Sørgelig Ende*, for så vidt som historien ender ulykkeligt for i det mindste én af personerne. Ganske vist har Brix om samlingens sidste vise, DgF 440, hævdet: *Den ... er overhovedet ikke tragisk, men behandler Mandkønnets Triumf over Kvinden* (a.a. s. 169), en karakteristik, han underbygger ved at henvise til sangens funktion som drikkevise (a.a. s. 175). I *Tragicas* udformning en-

der sangen faktisk tragisk – om end kun for den kvindelige part. Hun sidder forladt tilbage efter at være forført – *Den Ridder bleff borte det var hendis klag*, hedder det (XXX.23,2), og stemningen fremhæves af omkvædet i dets vekslende ordlyd: *Men Svenden forglemmer hun aldrig* (XXX.1), *Men Svendens svig glemmer/ etc.* (XXX.16), *Men Svendens Svig glemmer du aldrig* (XXX.27). I hvert fald fra en moderne (kvinde)synsvinkel er det vanskeligere at få øje på tragedien i andre af viserne, f.eks. X (DgF 224), hvor en indbildsk forfører sættes på plads af en uimponeret jomfru; da historien dog altså ender ulykkeligt for den afviste libertiner, har *Tragicas* udgiver åbenbart opfattet den som sørgelig.

Kompositionen af *Tragica* som samling er ikke ganske klar, men princippet for ordningen af udvalget må vistnok være tematisk. F.eks. sammenholdes en række ballader, IV-XII, af trekantmotivets i den variant, at to mænd strider på grund af en kvinde, og der er i flere tilfælde en klar parallel mellem et par viser, der følger umiddelbart efter hinanden. Således beretter V og VI (DgF 178 og 160) næsten samme historie: en jaloux ægtemand henretter en underordnet, der mistænkes for at stå i forhold til fruen. De to efterfølgende viser (DgF 299 og 144) beskæftiger sig med adskillelsen af et lykkeligt ægtepar; den sidste har som den eneste i denne afdeling af *Tragica* ikke nogen tredjepart i det erotiske forhold, men knyttes altså til den foregående sang af adskillelsesmotivets. IX (DgF 73) og X har parallel begyndelse: to venner vædder om, hvorvidt den enes forlovede vil vise sig tro, når hendes kærlighed sættes på prøve. Sangenes videre forløb står i kontrast til hinanden: den ene pige lader sig lokke, den anden er standhaftig. Adskilt fra V og VI, men med samme begivenhed som kerne står XI (DgF 295). Den tolvte vise, *Ebbe Skammelsøn* (DgF 354), tilhører den gruppe digte, der har trekantsdramaet som motiv, og den udgør samtidig forbindelsesleddet til den næste afdeling, hvis fællestræk ligger i, at det dramatiske højdepunkt indtræffer i forbindelse med et pars forening: i XII og XIII (DgF 325) er det selve brylluppet, der umiddelbart udløser katastrofen, i de følgende to (DgF 230 og 416) mødes et par tilfældigt i skoven om natten; følgerne af mødet bliver forskellige: pigens hjerteløse afvisning af den elskovshede ridder i den ene og i den anden hendes villige overgivelse, som straks bliver anledningen til en blodig fejde. Samlingens sidste sang har forbindelse til disse to viser, men ikke nærmere paralleller til de mellemliggende sange, idet udgangspunktet også her er et møde i skoven om natten; i dette tilfælde forføres pigens som nævnt og forlades af den ubekymrede ungersvend.

Den tematisk bestemte komposition af *Tragica* som samling, der her

er forsøgt opridset for nogle visers vedkommende, omtales eksplicit enkelte steder i udgaven. Alle digtene er forsynet med prosainledninger, og af dem etablerer fire (X, XIV, XV og XXX) en sammenhæng, der rækker ud over den enkelte ballade. Fortalen til XV opstiller sangen som en kontrast til den foregående: *Udi forgangen Vjse daarede en lomfru en unger Svend/ men her vendis Bladet om*, og noget tilsvarende sker ved X og XIV. Derimod er henvisningen i indledningen til XXX gådefuld: *Iomfru Adelutz daarede H. Stig Ionsøn. Men her betalís raat med usodden* – der findes ingen vise om Adelutz og Stig Ionsøn i *Tragica*. Brix har (a.a. s. 176) påpeget, at der må være tænkt på DgF 480, hvor Adelutz, som har ladet kærligheden gå forud for dyden, klarer frisag på bryllupsnatten ved at bytte plads med sin tern; brudgommen, Stig Ionsøn, lader sig »dåre« og erklærer sig tilfreds med brudens tilstand. Omtalen af denne vise må da opfattes som et tegn på en oprindelig, siden forladt plan for en folkevisesamling, der skulle have indbefattet DgF 480 – sandsynligvis placeret umiddelbart inden XXX. Hypotesen er sandsynlig, men det må dog nævnes som en mulighed, at fortalens forfatter har blandet DgF 480 sammen med DgF 481, der er medtaget i *Tragica* som XVI – begge viser er overordentlig lange, har en kvindelig hovedperson ved navn Adelutz og en uelsket brudgom, der kan omtales som »den gamle greve«; ydermere er kernen i beretningerne den samme, nemlig at et elskende par skilles på grund af mandens bortrejse, der udnyttes til at få kvinden afsat til anden side. Henvisningen i fortalen til XXX kan altså godt tænkes at gælde en af de optagne viser – men vel at mærke i en noget anderledes version end den, der endte med at blive trykt.

Kompositionen af samlingen er, som det vil være fremgået, forvirrende: en gennemarbejdet tematisk opbygning er blevet brudt op af en række temmelig tilfældigt placerede viser. En forklaring kunne være, at *Tragica* er blevet til i flere omgange.

Det klareste signal om en kompliceret tilblivelse findes i – eller rettere under – fortalerne. Tyve af de tredive indledninger er underskrevet A.S.V., hvorved de utvivlsomt markeres som forfattede af Anders Sørensen Vedel, der jo i fortalen til *Hundredvisebogen* (Hvb.) nævner, at en særlig gruppe *Danske Historiske Viser*, karakteriseret som *Ecteskabs eller Elskous Viser*, er blevet henlagt til en mulig senere udgave (*Anders Sørensen Vedels Hundredvisebog*, faksimileudgave ved Karen Thuesen, 1993, s. 37, jf. den tilsvarende omtale af disse udskudte viser s. 141). De resterende ti viseindledninger i *Tragica*, XX-XXIX, er anonyme og må efter al sandsynlighed tilskrives Mette Gøje, der siden Albert Bartholins

De scriptis Danorum, 1666, har været anset for samlingens udgiver. Brix har (a.a. s. 170-175) givet en indtrængende stilistisk analyse af fortalerne, hvortil der her intet skal føjes. Imidlertid drager han den konsekvens af sine iagttagelser, at udgavens opdeling af indledningerne i signerede og anonyme ikke kan bruges som eneste kriterium ved en forfatterbestemmelse. Nogle A.S.V.-fortaler må nemlig efter hans opfattelse tilskrives Mette Gøje, bl.a. X og – med en vis tøven – XIV og XV, altså tre af de fire, der sammenkæder to viser. Med al respekt for Brix' tekstanalyser finder jeg det vanskeligt at følge ham i forkastelsen af *Tragicas* egne oplysninger, især da netop bestræbelsen for at knytte viserne sammen til større helheder er karakteristisk for Vedels metode i *Hundredvisebogen* (bl.a. faksimileudgaven s. 102, 128 og 261); denne vilje til at ordne stoffet harmonerer endvidere med den lærde interesse for visernes kulturhistoriske placering, der er så velkendt fra Vedels store visesamling, og som i en del af *Tragicas* signerede indledninger kommer til udtryk i overvejelser om sangenes oprindelse, brug og funktion, f.eks. i fortalen til X: *Saadanne Dict oc Viser findis at være lagte aff unge Møer oc Svennel som hafver holdet schemtsom Kamp med hver andre/ oc hafver vel offte tildraget sig/ at der er vorden Alvor aff Lægen paa det sidste*. Også en vis skepsis over for beretningerne kan komme til udtryk i A.S.V.s indledninger: *om hellers er skeed/ som Dicten formaar*, sluttet referatet af handlingsgangen i IX. Denne akademiske distance til viserne findes ikke i de usignede fortaler. De holder sig tæt til fortællingen, som refereres bredt uden at relateres til andre viser, ligesom disse indledninger identificerer sig med personerne, for så vidt som deres følelser og motiver meddeles og deres erfaringer udmøntes i aktuelle levregler. Både handlingsresuméer og moraler findes også i de signerede prosastykker, men dér altså ikke som eneste bevidsthedsniveau. Således opfattet tegner *Tragicas* to grupper fortaler omridset af to forskellige typer visesamlere og -udgivere.

Mens indledningerne formentlig kan henføres til henholdsvis Vedel og Mette Gøje, er forholdet mere kompliceret, hvad selve viseteksterne angår. Det ville være nærliggende – og forførende enkelt – at tillægge Vedel redaktionen af de tyve ballader med en signeret fortale, mens Mette Gøje skulle have ansvaret for resten. Det kan imidlertid dårligt være tilfældet, som det fremgår af en undersøgelse af teksternes forlæg. En bestemmelse af disse må indledes med det obligate forbehold: det er naturligvis kun ud fra de bevarede viseopskrifter, man kan udtale sig om afhængighed, og usikkerheden om de eventuelt tabte kilder indebærer en

risiko for fejlslutninger: hvis en visetype afviger markant fra de øvrige bevarede, vil man være tilbøjelig til at postulere et nu forsvundet forlæg, selvom muligheden for en fri bearbejdelse af de kendte opskrifter foreligger. I *Tragica* tilfælde koncentrerer interessen om to visesamlinger, Vedels (dvs. de håndskrifter, der traditionelt benævnes Rentzel, Svaning I og Svaning II) og Karen Brahes foliohåndskrift (KBF).

En kollationering mellem *Tragica* og de relevante viseopskrifter i DgF godtgør, at de vedelske håndskrifter med stor sandsynlighed er udnyttet i otte, måske ni viser, I (DgF 20), III (DgF 182), V, XII, XIII, XVI, XVIII (DgF 298), XX (DgF 332) og XXII (DgF 312). Agnes Agerschou regner (a.a. s. 322) med, at to af de her nævnte digte, V og XII, er *uden tilsvarende Tekster i de tre bevarede Vedelske Hss.*, og sandt er det, at berøringen mellem XII og Rentzel (DgF 354 D) er tvivlsom². Derimod er overensstemmelserne mellem V og Svaning I (DgF 178 Cd) så talrige, at de enklest forklares som afhængighed (se f.eks. omkvædet og V.7-8, der gengiver strofe 4-5 i håndskriftet). Af de nævnte ni viser har de to, XX og XXII, som nævnt anonyme fortaler. Ikke desto mindre er der en tilvished grænsende sandsynlighed for, at det faktisk er Vedels materiale og ikke beslægtede versioner, der er udnyttet i hvert fald i XX, for *Tragica* har øjensynlig kendt de noter, Vedel egenhændigt har føjet til viseopskriften i Svaning I. En synoptisk opstilling af håndskriftets strofe 19 i den oprindelige ordlyd, Vedels marginalnote hertil og *Tragicas* strofe 24 turde demonstrere forholdet:

DgF 332 Ga: Svaning I, strofe 19:

Drotningen beder alle sine mænd
ride med forteckte (ørs):
»Y gjøre then lillie heder y-dag,
men hun er fader-løss!«

DgF 332 H: Vedels tilskrift
i Svaning I:

Dan-droning hun beder a(lle)
sine mænd,
alt baade riddere (och) suenne:
I ri(der) med oss til ker(ke)
i-dag,
i g(iøre) bruden den (ære)!

XX.24:

Dan Dronning lader bede alle sine Mænd
Baade Ridder oc ædelige Svenne
I rider med os til Kircken i Dag
Voris unge Brud skulle I tiene

Som det vil ses, er første vers temmelig enslydende i Vedels note og i *Tragica*, linie 2 og 3 er så godt som identiske, mens fjerde vers afviger noget. Alle de andre bevarede adelshåndskrifter, der overhovedet har paralleller til stedet, ligger tæt op ad den oprindelige version i Svaning I, har altså kun i første vers en tekst, der svarer til Vedels og *Tragicas*, hvorimod resten af strofen er anderledes. Også navnet Adelutz på Tide-mands brud er særegent for Vedels egenhændige bemærkninger og *Tragica*, ligesom udgavens XX.17 rimeligvis overtager en vedelsk marginalnote (DgF 332 H strofe 13*), som dog ikke er enestående i håndskriftoverleveringen.

Hvad KBF angår, har Grüner Nielsen undersøgt *Tragicas* benyttelse af dette håndskrift (a.a. s. 163-165) og påvist, at mens Vedel næppe har kendt manuskriptet, har Mette Gøje haft nem adgang til det, idet det var i hendes søsters eje. Efter hans undersøgelser er KBF anvendt i sammenlagt 17 af *Tragicas* viser, et tal, der bør forhøjes til 21; det drejer sig om udgavens I, IV (DgF 3), V, VII, IX, XII, XIII og XVI-XXIX, hvoraf I, VII, XVIII og XX ikke er medtaget i Grüner Nielsens opgørelse, og med hensyn til XVIII må det indrømmes, at parallellerne til KBF er få, idet kun XVIII.23, 26 og 42 efter al sandsynlighed må bygge på KBF (DgF 298 B), nemlig håndskriftets strofe 15, 17 og 27. For de øvrige tre visers afhængighed af KBF taler en lang række nære overensstemmelser³. Efter alt at dømme har KBF været *Tragicas* vigtigste kilde overhovedet, anvendt også i viser, der har en Vedel-fortale. Grüner Nielsen antager – rimeligvis med rette – at KBF er eneste forlæg for fem af *Tragicas* viser, XXV-XXIX (henholdsvis DgF 209, 445, 342, 453 og 311). Da disse numre har anonym fortale, er det sandsynligt, at de ikke har tilhørt gruppen af Vedels udskudte viser; imidlertid kan det næppe lade sig gøre at karakterisere disse fem over for de øvrige i samlingen, så at det ikke ad den vej er muligt at danne sig et indtryk af Mette Gøjes smag i forhold til Vedels.

I KBF og de bevarede Vedel-håndskrifter findes formentlig hele kildegrundlaget for tolv af *Tragicas* viser, I, V, XII, XIII, XVI, XX, XXII, samt XXV-XXIX, og en del af forlæggene for andre ti, nemlig III, IV, VII, IX, XVII (DgF 360), XVIII, XIX (DgF 297), XXI (DgF 4), XXIII (DgF 194) og XXIV (DgF 130). Til de sidste otte sange kender vi ikke kilderne; de fleste har nærmere eller – især – lidt fjernere paralleller i bevarede adelshåndskrifter, men der er ikke nogen fællestræk i deres affinitet til manuskriptoverleveringen, der kunne tages som indicium for, at et bevaret håndskrift skulle kunne være en tredje kilde for *Tragicas* viser.

Agnes Agerschou nævner ganske vist (a.a. s. 323), at *Otte af Numrene, nemlig Nr. 4, 6, 7, 8, 12, 17, 18 og 23 findes i en med Tragica beslægtet Tradition i Sofia Sandbergs Visehaandskrift, der ... ogsaa repræsenterer betydelige Rester af Hvb.s tabte Kilder*; til de nævnte otte kan X føjes⁴. Imidlertid er slægtskabet mellem *Tragica* og dette manuskript for de fleste visers vedkommende ret fjernt, hvorimod udgavens afhængighed af Vedel-materialet og i endnu højere grad af KBF er af en helt anden – uafviselig – karakter. Den sandsynligste forklaring på forholdet til Sofia Sandbergs håndskrift må blive den hypotese, Agnes Agerschou antyder, nemlig, at Vedels tabte visebind til dels har haft samme afstamning som Sofia Sandbergs manuskript. Og at *Tragica* øser også af Vedels nu ukendte materiale, forekommer plausibelt.

Et er at afdække en teksts kilder, noget andet – og mere omstændeligt – at karakterisere dens anvendelse af forlægget. Selvom forholdet til det sandsynlige kildegrundlag varierer noget fra vise til vise i *Tragica*, er det rimeligt at give en fremstilling, der gælder udgaven generelt, fordi det ikke er muligt at udskille grupper af sange med særpræg i denne henseende.

Det mest iøjnefaldende træk, der afdækkes ved kollationeringen, er, at viseteksterne så at sige er flettet sammen af kilderne: bearbejderen har taget alt, hvad der kunne bruges – dvs. så meget stof som muligt fra de foreliggende kilder, for så vidt som de ikke er i direkte modstrid med hinanden. Talrige strofer og vers, især fra KBF, er overtaget ordret (bl.a. V.19, XII.39 og XXVII.2, hvis ordlyd er identisk med strofer i KBF, nemlig henholdsvis DgF 178 A strofe 14, DgF 354 B strofe 26 og DgF 342 Aa strofe 2). Ganske enkelte gange udelades en helt indholdstom gentagelse, som det f.eks. kan iagttages i XXVI, hvor strofe 37 fra KBF (DgF 445 Aa) springes over (mellem XXVI.37 og 38); men generelt er *Tragicas* tolerance over for gentagelser næsten gammeltestamentlig.

Hyppigere sker det, at udgaven tilføjer i øvrigt uhjemlede strofer. I de ti viser med anonyme fortællinger er særstroferne som regel opsummerende (f.eks. XXV.26), forklarende (således XXI.51-53) eller bredt udpenslende (bl.a. XXII.3), sjældnere moraliserende (som XXV.27-28). Sådanne tilføjede strofer findes også i de tyve viser, der markerer deres tilknytning til Vedel, men egentlige moraler er mere almindelige end i XX-XXIX (se f.eks. VII.58 eller XIII.37). Imidlertid er materialet bag disse iagttagelser så spinkelt, at man ikke tør tillægge dem megen vægt.

Blandt de genkommende mindre omfattende indgreb er forbedringen af rimene det almindeligste. I opstillingen ovenfor s. 94 skal ændringen

af fjerde vers uden tvivl forklares med rimhensynet: Vedels *suenne* – *are* er ubestrideligt et ringere rim end *Tragicas Svenne* – *tiene*. Til trods for, at udgaven ikke overalt får tilvejebragt acceptable rim, betegner den dog afgjort et rimteknisk fremskridt i forhold til håndskriftoverleveringen og – som Agnes Agerschou har bemærket (a.a. s. 323) – til Hvb.

Interessen for det digteriske håndværk ligger formentlig også bag *Tragicas* udeladelse af det genoptagende *hun* i eksemplets første linie. Verset ville ellers være blevet meget langt – de 12 stavelser, det nu omfatter, ligger i overkanten af, hvad udgaven accepterer. Der bliver temmelig ofte skredet ind over for påfaldende lange – eller korte – vers, bl.a. IX.21,2, som forkorter 15,2 i KBF (DgF 73 Aa), og XXII.17,1f, hvor 17,1f i Svaning II (DgF 312 Ba) udvides; det må derfor være berettiget at tale om en bevidst regulering af verslængden, selvom den ikke er gennemført med megen energi. Interessant er specielt *Tragicas* holdning til metret i XXV, *Stolt Elin's Hævn*, idet udgaven gennemfører »Stolt Elinstrofen« med større konsekvens end den eneste anden variant, KBF; *Tragica* tilvejebringer en regelret vekslen mellem fire og to arses i hvert fald i strofe 6, 11, 12 og 19⁵. En metrisk egalisering kan ligeledes iagttages i XXIX, hvor gentagelsesstrofen indsættes i hele visen.

Den allerede omtalte udeladelse af *hun* i XX.24,1 kan også beskrives som en ændring af syntaksen, nemlig af fundamentfeltets udformning. Det genoptagende pronomen er indsat af Vedel, hvorimod den oprindelige tekst i Svaning I ikke har fundamentløsning. Forholdet er værd at nævne, fordi Vedels forkærlighed for konstruktionen er omtalt af Agnes Agerschou (a.a. s. 285), og fordi der i *Tragica* ikke kan iagttages nogen konsekvent behandling af løst fundament; det indsættes ikke sjældent (f.eks. XXVI.22,1, der bygger på KBF (DgF 445 Aa) 21,1), men endnu tiere stryges genoptagelsen som i eksemplet ovenfor. Heller ikke i *Tragicas* øvrige syntaktiske ændringer kan der konstateres paralleller til Vedels praksis i Hvb., som den er fremlagt af Agnes Agerschou. Den eneste nogenlunde frekvente omdannelse af sætningsbygningen er, at sideordnet helsætning udskiftes med parataktisk finit som i følgende eksempel:

DgF 453 Aa: KBF, strofe 9,1f:

Alle da sad thi stalte iumfruer,
thi smiller vnder skynd,

XXVIII.9,1f:

Alle da sad de Iomfruer/
Oc smilede under Skind/

Ved denne og tilsvarende ændringer (f.eks. VII.26,4, der svarer til KBF (DgF 299 Aa) 21,4) oplødes den staccatorytme, som fremkaldes af fol-

kevisens traditionelle verslange helsætninger, og det kan være forklaringen på deres hyppighed.

De netop citerede vers eksemplificerer endnu et karakteristisk indgreb, nemlig tilvejebringelsen af tempusoverensstemmelse ved ændringen af *smiller* til *smilede*; denne form for udglatning af teksten optræder ret ofte, bl.a. V.32,1f, som bygger på KBF (DgF 178 A) 25,1f. Stilistisk finfølelse ligger antagelig også bag de ændringer, der skaber variation i udtrykket som i det følgende citat:

DgF 325 Aa: KBF, strofe 3,1f:

Dy luod saaddell dieris heste,
spente heeste for bruddens karum;

XIII.4,1f:

Saa spende de hine raske Heste/
for Brudens forgyldene Karm/

Omarbejdningen giver ydermere udgiveren en – sikkert kærkommen – lejlighed til at fremhæve det fornemme miljø ved at forgyldte brudens vogn. Mens bestræbelsen for at variere udtrykket er typisk for *Tragica* (se f.eks. XXIII.20-21, som overtager KBF (DgF 194 Aa) 20-21), optræder forfinelsen af miljøet mere sporadisk, f.eks. i XX.24,1f, der blev citeret s. 94.

Der er kun grund til at omtale endnu en type ændringer, som skal belyses ved en enkelt strofe:

DgF 445 Aa: KBF, strofe 45:

Tthett war stuor ynck och halle
miere gamell:
thy kaam buode y en graff
til-sammell.

XXVI.51:

Det var stor Ynck oc Sorg at sige
De komme baade i en Graff
tillige

Hvad enten KBF her lægger blodig ironi for dagen, eller det bare er udtrykket »halv mere« (‘dobbelt så meget’), der er misforstået, har *Tragica* tydeliggjort – og banaliseret – teksten. Sådanne snusfornuftige små eller lidt større forandringer er ikke helt sjældne (jf. bl.a. IX.35, hvis grundlag er KBF (DgF 73 Aa) 29).

Dette forsøg på at karakterisere *Tragicas* forhold til forlæggene skal ikke skygge for den kendsgerning, at det i overordentlig mange tilfælde er vanskeligt at øjne et motiv for ændringerne; det er et beklageligt faktum, at *Tragica* har et ufærdigt – for ikke at sige sjusket – præg, og den mulighed består derfor ikke sjældent, at en forandring kan være en uforståelig forvanskning.

En bestemt kategori afvigelser mellem *Tragica* og samlingens kilder er forbigået her: stavemåder og bøjningsformer. Grunden er, at hverken Mette Gøje eller Vedel kan have haft ansvaret for teksten på dette niveau. Mette Gøjes egen ortografiske og morfologiske praksis ligger langt fra *Tragicas*⁶. Vedels omhu for et godt og korrekt sprog, som Agnes Ager-schou har påvist i Hvb., har ikke sat sig spor i *Tragica*, der er mere end almindeligt nonchalant i så henseende. Ansvaret må dog ligge hos sæt-terne og deres nisse.

Disse forskellige iagttagelser i *Tragica* løser vel ikke værket's gåder, men giver dog anledning til at formulere en hypotese om udgavens tilblivelse. Det kan formodes, at Vedel har udarbejdet kladden til en samling »gamle danske historiske elskovsviser«, der er kommet Mette Gøje i hænde⁷. Vedels materiale har omfattet i hvert fald forarbejder til prosa-indledningerne foruden visetekster; disse sidste har Mette Gøje gennemredigeret ved hjælp af KBF, og hun har forfattet fortalere til de numre, der enten ingen havde, eller hvis indhold ved hendes bearbejdelse var kommet til at ligge uacceptabelt langt fra indholdsresuméet i den vedelske indledning; i udgaven stemmer fortalernes referat og visernes beretning i alt væsentligt overens. Hun må have ønsket at understrege Vedels andel i arbejdet, siden hun omhyggeligt anfører hans initialer tyve gange. Måske har det også foresvævet hende – eller forlæggeren – at der kunne være en fordel ved at knytte *Tragica* til den populære og udbredte Hvb., men de har ikke decideret forsøgt at slå mønt af Vedels navn – i så fald havde det optrådt på titelbladet.

Det er ikke nogen lille indsats, Mette Gøje har ydet; det må have krævet en hel del at lægge den tekstmosaik, vi finder i *Tragica*. Men færdig med arbejdet er hun ikke blevet, heller ikke efter sin egen opfattelse, som titelbladet så hjerteskerende tydeligt viser. Det, hun gav, blev dog ikke betydningsløst – eftertiden kunne bruge hendes samling.

De ældste vidnesbyrd om en udnyttelse af *Tragica* er nogle flyveblade fra det 17. århundrede, som genoptrykker II (DgF 120), XII og XXX.

Mærkværdigvis har Peder Syv ikke aftrykt tekster fra *Tragica* i sin visseudgave, selvom han har ejet bogen og har gjort notater til nogle af viserne. Heraf fremgår det dog, at samlingen er blevet brugt, formentlig under forarbejdet til hans egen udgave.

En systematisk udnyttelse af *Tragica* findes derimod i Abrahamson, Nyerup og Rahbeks *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen; efter A.S. Vedels og P. Syvs trykte Udgaver og efter haandskrevne Samlinger I-V, 1812-14*. Allerede af den fulde titel fremgår det, at det er de trykte udga-

ver, der prioriteres højest, og alle *Tragicas* viser er da også med i udvalget; hovedparten findes i tredje del, *Romanser og Ballader*, hvor de bringes samlet og i samme orden som i den oprindelige udgave. Bare tre numre, IV, V og XXIII, er taget ud af sammenhængen og bragt under henholdsvis *Kjæmpeviser* og *den historiske Klasse* af viser. Det er kun selve sangene, der aftrykkes, og af dem udelades enkelte strofer med den begrundelse, at de så tydeligt er Vedels værk (f.eks. a.a. III, s. 411f). Dog meddeles i anmærkningerne et par af fortalerne, der alle anses for vedelske, uanset om de er signerede eller ej; således bringes indledningen til XX for, som det hedder, *dog engang at levere en Prøve paa Beskaffenheden af disse korte Forerindringer* (a.a. III, s. 419) – den nedladende tone taget i betragtning en urimelighed mod Vedels eftermæle. Den fremtrædende rolle, *Udvalgte Danske Viser* spillede for romantikkens digtere og litterater, gør værkets inkorporering af *Tragica* betydningsfuld: ad denne vej har *Tragica* haft medindflydelse på hele eftertidens – også nutidens – begreb om folkevisen som genre⁸.

Mens *Tragica* altså har haft et ikke ubetydeligt litterært efterliv, har udgaven kun efterladt sig svage spor i almuetraditionen; DgF regner med at have genfundet seks til syv af *Tragicas* numre hos folkelige sangere i det 19. århundrede (nemlig X, XII, XVIII, XIX, XXIV, XXVI og muligvis II). Øjensynlig har samlingen haft større gennemslagskraft på Færøerne, hvor omkring halvdelen af sangene blev optegnet i forrige århundrede (nemlig I, II, IV, IX-XIII, XVI, XXI, XXII og XXIV-XXVII).

Alle *Tragicas* visetyper er selvfølgelig optaget i DgF, om end ikke alle udgavens tekster er trykt: XIII, XX, XXVI, XXVII og XXVIII har DgF ikke fundet det nødvendigt at bringe; uheldig er udeladelsen (eller forglemmelsen?) af XX, der har fået signaturen 332 Gd og således er opfattet som en variant af Svaning I, selvom *Tragicas* tekst faktisk henter mere stof fra KBF end fra Svaning I. Hertil kommer, at viserne ved ordningen efter DgFs genrekriterier er blevet vidt adspredt, så at det næppe er muligt at danne sig et indtryk af samlingen som en helhed ud fra DgF. Herpå er der nu rådet bod med Universitets-Jubilæets danske Samfunds genudgivelse af værket, som forhåbentlig vil animere til yderligere undersøgelser af denne Danmarks næstældste folkeviseudgave.

Noter

1. De iagttagelser, der her fremlægges, er tidligere i store træk meddelt i et foredrag ved Dansk Folkevisekulturs symposium i august 1994.
2. Det er kun i strofe 1 og 41 (Rentzel strofe 23), at *Tragicas* tekst er tættere beslægtet med Rentzel end med KBF; de to håndskrifers versioner af denne vise er hinanden meget lig, så at det kan være vanskeligt med sikkerhed at fastslå afhængighedsforholdet.
3. Se f.eks. I.13-16 over for KBF (DgF 20 C) strofe 10-13, VII.26-27 i forhold til KBF (DgF 299 Aa) strofe 21-22, hvor Rentzel (DgF 299 Ab) har en noget afvigende tekst, og XX.25-41 sammenholdt med KBF (DgF 332 K) strofe 11-27.
4. Hovedkilden til *Tragicas* tekst må have ligget tæt op ad Sofia Sandbergs version, som dog ikke afviger fra den øvrige håndskriftoverlevering i strofer, der er fælles med *Tragica*, se f.eks. X.9-12, der svarer til strofe 6-9 i håndskriftet (DgF 224 B).
5. Disse forbedringer af rytmen kan ikke skyldes forkærlighed for den specielle strofeform, for i IV går *Tragica* modsat til værks og banaliserer Stolt Elinstrofen ved konsekvent at udfylde de korte totoppede vers, så at de får tre hævninger.
6. Se f.eks. hendes selvbiografi, der er publiceret af Erik Reitzel-Nielsen, »Mette Giøes biografi«, *Personalhistorisk Tidsskrift* 1958, s. 57-80.
7. At hun ikke har haft adgang til selve de håndskrifter, der har været Vedels arbejdsgrundlag, er sandsynliggjort af Karsten Christensen (i artiklen »Lidt om det rentzelske vischåndskrifs overlevering og tilblivelse«, *Danske Studier* 1986, s. 132-137). I samme retning peger det antagelig, at *Tragicas* tekster gennemgående er i nærmere overensstemmelse med KBF end med de vedelske håndskrifter; årsagen kunne nemlig være, at Vedel selv i sin kladde har foretaget en første bearbejdelse af viserne, som Mette Gøje så har redigeret videre på.
8. Som et enkelt eksempel kan det nævnes, at når Ingemann i *Valdemar Seier* lader en strofe fra *Hagbard og Signe* udtrykke det komplekse forhold mellem Valdemar og Beengjerd i dets forskellige faser, er det *Tragicas* version af visen, han skaffer yderligere berømmelse – og den har han kendt fra *Udvalgte Danske Viser* (se B. S. Ingemann: *Valdemar Seier*, ved Marita Akhøj Nielsen, 1987, s. 205f og 299, jf. s. 150f. Om Ingemanns forhold til *Udvalgte Danske Viser* se Marita Akhøj Nielsen: »Om kilderne til B. S. Ingemanns Valdemar Seier«, *Danske Studier* 1988, s. 85-114).